

УДК 37:355.58

[https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-8\(14\)-704-713](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-8(14)-704-713)

Ненько Юлія Петрівна доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри професійної мовної комунікації, Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України, вул. Онопрієнка, 8, м. Черкаси, 18034, <https://orcid.org/0000-0001-7868-0155>

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ СЛУЖБИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДО ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. Просвітницький напрямок у сфері цивільного захисту, як система заходів щодо організації діяльності, має на меті формування у громадян навичок, знань та культури безпеки життєдіяльності.

Проведення просвітницької роботи серед населення вимагає наявності знань та досвіду від фахівців цивільного закладу, які вони отримують під час навчання у галузевих навчальних закладах та під час виконання завдань за призначення працюючи в служби цивільного захисту.

Підготовка фахівців служби цивільного захисту в закладах освіти в різні історичні періоди відрізнялась та залежала від економічно-політичної ситуації в державі. Розуміння необхідності у підготовці до просвітницької діяльності, яка спрямовувалась на розвиток та популяризацію безпеки життєдіяльності, а також удосконалення навичок та знань населення щодо дій в надзвичайних ситуаціях на пряму залежала від надзвичайних ситуацій, які відбувались на території України в різні часи. Катастрофічні наслідки надзвичайних ситуацій та показники фактичної не готовності населення до дій під час виникнення або ліквідації небезпечних подій ставали факторами уваги на необхідність впровадження заходів щодо навчання людей відповідальному ставленню до безпеки життєдіяльності та пропаганди виконання заходів цивільного захисту.

Застосування історичного досвіду навчальних закладів у підготовці фахівців цивільного захисту (цивільної оборони) до просвітницької діяльності та впровадження в практику сьогодення, значно підвищить практичне виконання заходів щодо надати певних знань, передових ідей, навичок населення щодо дій в надзвичайних ситуаціях.

Особливо важливим цей напрямок просвітницької діяльності для населення став під час введення в Україні воєнного стану 24 лютого 2022 року, отримані знання та навички допоможуть зберегти життя та здоров'я великої кількості людей. Послідовна та цілеспрямована просвітницька робота у сфері цивільного захисту сформує у громадян культуру безпеки життєдіяльності.

Ключові слова: просвітницька діяльність, фахівці служби цивільного захисту, навчальні заклади цивільного захисту.

Nenko Iuliia Petrivna Doctor of Pedagogic Sciences, Professor, Head of the Department of the Professional Language Communication, Cherkasy Institute of Fire Safety named after Chernobyl Heroes of National University of Civil Defence of Ukraine, Onoprienko St., 8, Cherkasy, 18034, <https://orcid.org/0000-0001-7868-0155>

TRAINING OF SPECIALISTS OF THE CIVIL PROTECTION TO EDUCATIONAL ACTIVITIES: HISTORICAL ASPECT

Abstract. Educational direction in the sphere of civil protection, as a system of measures to organize activities, aims to develop citizens' skills, knowledge, and culture of life safety.

Conducting educational activities among the population requires the knowledge and experience of civilian specialists, which are acquired during their studies in sectoral educational institutions and in the course of their assigned tasks while working for civil protection services.

The training of specialists of the civil protection service in educational institutions in various historical periods differed and depended on the economic and political situation in the state. The understanding of the need to train for educational activities aimed at developing and promoting life safety, as well as improving the skills and knowledge of the population on how to act in emergencies, directly depended on the emergencies that occurred in Ukraine at different times. The catastrophic consequences of emergencies and indicators of the population's actual lack of readiness to act in the event of or to eliminate hazardous events have become factors in drawing attention to the need to implement measures to educate people about responsible attitudes toward life safety and to promote the implementation of civil protection measures.

Applying the historical experience of the educational institutions in the civil protection (civil defence) specialists training to educational activities and the implementation of the current practice will significantly increase the

practical implementation of measures to provide certain knowledge, advanced ideas, and skills to the population on how to act in emergency situations.

This area of educational activity became especially important for the population during the introduction of martial law in Ukraine on February 24, 2022, as the knowledge and skills gained will help to save the lives and health of a large number of people. Consistent and targeted educational work in the field of civil protection will create a culture of life safety among citizens.

Keywords: educational activity, specialists of the civil protection service, civil defence educational institutions.

Постановка проблеми. Першочерговим фактором розуміння сучасної підготовки фахівців цивільного захисту до просвітницької діяльності є визначення історичної послідовності формування освітнього процесу в даному напрямку. Вивчення історії підготовки фахівців цивільного захисту до просвітницької діяльності з подальшим застосуванням на практиці дозволяє усвідомити основні умови, що впливали на суспільство в певні історичні періоди. Як результат, ефективна просвітницька діяльність знижує ризик впливу негативних факторів надзвичайних ситуацій на життя і здоров'я людини.

Знання первинних джерел історичного формування підготовки фахівців до просвітницької діяльності та послідовність розвитку підходів формували мету, основні цілі та завдання спеціалізованої підготовки. Дослідження історії надає можливість підвищити ефективність теперішньої системи підготовки фахівців цивільного захисту до просвітницької діяльності та спрогнозувати тенденції подальшого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам навчання та виховання фахівців служби цивільного захисту, професійної підготовки у відомчих ЗВО присвячені наукові дослідження таких авторів, як О. Бикова, Н. Вовчаста, А. Дячук, О. Євсюков, О. Зачко, О. Іващенко, М. Козяр, І. Коваль, В. Король, А. Кузик, М. Кусій, В. Лефтеров, Г. Лещенко, А. Литвин, І. Овчарук, Л. Перелигіна, В. Піско, О. Повстин, В. Покалюк, Т. Рак, Ю. Рак, Р. Ратушний, Л. Руденко, В. Садковий, Р. Сірко, О. Тімченко, Т. Ткаченко, Б. Шуневич та ін.

Тему трактування терміну «просвітництво» у своїх дослідженнях розглядали В. Полікарпов, Л. Левчук, В. Гриценко, М. Горлач та інші; обґрунтування просвітницької роботи, її форм та методів досліджували О. Безпалько, Н. Заверико, І. Зверєва, А. Капська, Т. Дуткевич, О. Паскаль, Р. Вайнола, З. Шевців, М. Шахрай та інші.

Мета статті - аналіз досвіду та наукових досліджень щодо історичного формування підготовки фахівців цивільного захисту до просвітницької діяльності в галузевих закладах освіти.

Виклад основного матеріалу. Просвіта (більш застаріле поняття освіти), поширення і засвоєння наукових знань, навичок, культури взагалі. Необхідно розглянути різні висновки науковців та дослідників, щодо наявності чи відсутності відмінностей між поняттями просвіта та освіта.

Освіта - це функція діяльності школи. Кожна людина і кожне нове покоління в певному віці проходять курс освіти, яка, отже, визначається антропологічними особливостями розвитку людини. В повному обсязі освіта поділяється на три види та періоди: початкова, середня і вища. Перша дає елементи знань, читання і письмо; друга - сукупність наукових знань про природу, суспільство і людину для орієнтації у світі; третя - зосереджує увагу на спеціалізації. Освіта і є засвоєння культури, в тому числі й філософської, в школах, гімназіях, закладах вищої освіти. Просвіта - це освіта не поколінь, а цілих народів у певні періоди розвитку [1].

Аналізуючи зміст термінів освіта та просвіта, можливо зробити висновок, що просвіта виконує завдання виховання, а мету просвітницьку діяльність. Просвітництво у сфері цивільного захисту виконує свою функцію через галузеві навчальні заклади.

На даний час в системі Державної служби України з надзвичайних ситуацій функціонують такі заклади освіти та науково-дослідні установи: Національний університет цивільного захисту України, Український гідрометеорологічний інститут, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України, Інститут державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту. Також проводять навчання фахівців цивільного захисту Вище професійне училище Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (м. Вінниця) та Ліцей цивільного захисту Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (м. Вінниця). Також до складу навчальних закладів входять 25 навчальних пунктів (центрів) територіальних органів ДСНС в областях та м. Києві, які здійснюють первинну професійну підготовку (професійно-технічне навчання), перепідготовку та підвищення кваліфікації робітничих кадрів.

Серед навчальних закладів ДСНС України є навчально-методичні центри цивільного захисту та безпеки життєдіяльності в областях та

м. Києві (НМЦ), основною метою, яких є проведення функціонального навчання (цільове підвищення кваліфікації) для осіб керівного складу і фахівців, які організують та здійснюють заходи цивільного захисту і проведення навчання населення щодо дій в надзвичайних ситуаціях. Освітня діяльність з функціонального навчання провадиться відповідно вимог у сфері післядипломної освіти для осіб з вищою освітою за спеціальністю «Цивільна безпека».

НМЦ фактично виконує функцію просвітницької діяльності у сфері цивільного захисту України для населення.

Просвітництво - це загальнокультурне явище процесу історичного розвитку Європи. В органічному зв'язку зі всією системою знань мислителів Просвітництва були проблеми виховання [2].

Просвітництво у сфері цивільного захисту розглядається як розв'язання проблеми пізнавальної здатності людини розуміти безпеку життєдіяльності, а шляхи досягнення історично закладаються до фахівців цивільного захисту в закладах освіти.

Необхідно розглянути історичне будування системи галузевих навчальних закладів цивільного захисту з метою визначення початку формування підготовки до просвітницької діяльності.

Так, у 1927 році визначено типову структуру організації пожежно-технічних навчальних закладів. Передбачалась трирівнева структура: 1) пожежний технікум, який має забезпечити технічну і практичну підготовку пожежних спеціалістів; 2) губернські та обласні курси підвищення кваліфікації працівників пожежної справи міського, повітового масштабів і відомчих підприємств і установ; інструкторів, брандмейстерів малих пожежних організацій, помічників брандмейстерів, завідувачів пожежної охорони окремих підприємств і установ та керівників професійних пожежних організацій; 3) курси підвищення кваліфікації керівників сільських добровільних пожежних дружин, волосних і сільських пожежних старост [3].

17 липня 1928 року Рада Народних Комісарів УРСР ухвалила постанову про створення у Харкові дворічних безперервних Всеукраїнських пожежно-технічних курсів. У 1930 році Всеукраїнські пожежно-технічні курси було реорганізовано у Харківський пожежний технікум НКВС УРСР. У 1938 році, у зв'язку з необхідністю підготовки й перепідготовки значної кількості фахівців для міських пожежних частин, Харківський пожежний технікум НКВС СРСР було реорганізовано в Курси удосконалення командного складу міської пожежної охорони (КУКС) НКВС СРСР [4].

У цивільних навчальних закладах вводиться спеціальна дисципліна «Пожежна безпека». В цілому, до середини 30-х років була створена чітка система підготовки фахівців для пожежно-рятувальної служби: курси, технікуми, інститут.

Зміни в економічно-політичній ситуації країни, не обходили стороною й училище, тому з вересня 1946 року це вже Харківське пожежно-технічне училище МВС СРСР з трирічним терміном навчання.

У травня 1954 року Київське пожежно-технічне училище передислокували в м. Львів і відповідно до наказу МВС СРСР його перейменовано у Львівське пожежно-технічне училище МВС СРСР.

Для розташування училища було надано історичну споруду у центральній частині Львова.

В 1965 році прийняте рішення про збільшення набору курсантів і скорочення терміну навчання з трьох років до двох з половиною. Наступного року училище підпорядковується Управлінню навчальних закладів Міністерства охорони громадського порядку СРСР і отримує назву Львівське пожежно-технічне училище МОГП СРСР.

У березні 1984 року училище перейшло на дворічну програму навчання і розпочало комплектуватись тільки особами віком до 27 років, які відслужили дійсну військову службу.

Історичним і важливим для навчального закладу став наказ начальника училища від 24 серпня 1991 року вперше виданий українською мовою «Про демократизацію навчально-виховного процесу». Згідно з цим наказом з програми навчання вилучались предмети партійно-політичної спрямованості та заборонялася діяльність усіх партій і політичних формувань.

З метою якісно нової підготовки фахівців для підрозділів служби цивільного захисту України та прагнення долучитися до європейських освітніх стандартів Болонського процесу 29 березня 2006 року Розпорядженням Кабінету Міністрів України Львівський інститут пожежної безпеки МНС України реорганізований у Львівський державний університет безпеки життєдіяльності [5].

В 50-60 роках важливого значення набирають наукові дослідження в галузі пожежної безпеки. В Україні започатковують профілактичну та просвітницьку роботу щодо попередження пожеж. Рада Міністрів УРСР приймає рішення про проведення пожежно-технічного мінімуму (ПТМ), що передбачав ознайомлення населення з причинами пожеж, та засобами їх попередження в побуті й на виробництві, використання первинних засобів пожежогасіння. Навчання основам протипожежної безпеки охопило мільйони людей в Україні.

Велике значення в просвітницькій та профілактичній роботі серед населення мала видавнича діяльність, в період із 1962 по 1966 роки було видано близько сотні книг і брошур на протипожежну тематику.

Науково-технічна революція в Україні 70-х рр., інтенсивне промислове будівництво вимагали зміцнення потенціалу пожежної охорони республіки. Відкриття в Черкасах пожежно-технічного училища стало вимогою того часу.

З 1 жовтня 1973 р. розпочалися заняття на сформованих пожежно-тактичному, пожежно-технічному, пожежно-профілактичному циклах, на циклі суспільних наук та циклі військово-фізичної підготовки. З жовтня 1973 р. розпочала діяльність навчальна пожежна частина [6].

Незмінно роль у здійсненні просвітницької діяльності з питань цивільного захисту населення відігравали екскурсії до постійно діючих музейних комплексів, постійні та змінні музейні експозиції з актуальних питань, змінні стендові доповіді тощо. Напрями експозицій музейних установ охоплюють багато аспектів, серед яких і безпека населення, що передбачає реалізацію суспільних завдань і функцій забезпечення його життєдіяльності на усіх вікових етапах [7].

Центром і оберегом історичної спадщини навчального закладу та спадкоємності поколінь є оновлений Народний музей інституту, створений та відкритий 26 квітня 2016 року до 30-их роковин Чорнобильської трагедії колективом Черкаського інституту пожежної безпеки ім. Героїв Чорнобиля. У зібрання музею увійшли унікальні фото, особисті речі героїв, технічні моделі, пожежно-технічне обладнання рятувальників минулих часів, історичні експонати становлення та розвитку інституту.

Формування інтересу молоді, підлітків до безпечного способу життя, підвищення рівня протипожежної культури у населення, відповідального ставлення до безпеки життєдіяльності та пропаганди виконання заходів цивільного захисту і є метою просвітницьких заходів. Вміння та знання щодо безпеки життєдіяльності населення фахівці цивільного захисту отримують під час навчання у закладах вищої освіти ДСНС України.

Але більшість плутають поняття профілактичної та просвітницької роботи, профілактична робота спрямована на попередження негативних явищ у суспільстві, а просвітницька має на меті висвітлення проблеми та виховання адекватного ставлення до неї.

70-80-і роки відзначались видруком в Українській РСР значної кількості навчальних, методичних та науково-популярних напрацювань у сфері цивільного захисту, розроблених провідними фахівцями у сфері

військової та цивільної оборони Міністерства народної освіти Української РСР та Товариства «Знання України», зміст яких спрямовано на здійснення просвітницької роботи як з учнівською молоддю, так і з працевлаштованим населенням країни. У методичних вказівках зазначеного періоду наголошувалося, що керівник з цивільної оборони має не лише ознайомитися з теоретичним матеріалом та завданнями цивільного захисту, а й організувати та брати участь у заходах на об'єктах з урахуванням особливостей [7].

Метою просвітницької роботи фахівців цивільного захисту є поширення знань про надзвичайні ситуації, їх попередження та дії під час виникнення небезпечної події, діяльність, яка спрямована на просвіту населення. Просвітницька діяльність спрямована на поширення знань у сфері безпеки життєдіяльності, виконання заходів цивільного захисту.

Фактично це виховний процес, який базується на наявних у людини знань та навичок для уникнення негативних впливів на життя та здоров'я наслідків небезпечних подій.

Поняття «просвітництво» походить з XVII століття. Термін «просвітництво» використовували такі філософи та мислителі того часу, як Ф. М. А. Вольтер, Й.-Г. Гердер. Остаточно цей термін закріпився завдяки І. Канту («Що таке просвітництво?», 1784 р.) [8].

Виходячи з основних ідей та характеристики доби Просвітництва, можна виокремити поняття «просвітницька робота» у філософському контексті. Просвітницька робота має на меті «просвітити», надати певні знання, передові ідеї людині, які б допомогли їй зростати особистісно, розширити горизонти своїх знань та критично мислити. Крім того, передача знань повинна виконувати не тільки інформаційну, але й мати виховну функцію на засадах гуманізму [9].

Висновки. Історичний досвід підготовки фахівців цивільного захисту до просвітницької діяльності та впровадження в практику сьогодення, значно підвищить рівень знань фахівців при просвіті населення щодо дій в надзвичайних ситуаціях, особливо враховуючи ситуацію в Україні, введення воєнного стану. Використання отриманих навичок, вмінь та знань допоможе зберегти життя та здоров'я великої кількості людей. Послідовна та цілеспрямована просвітницька робота у сфері цивільного захисту сформує у громадян культуру безпеки життєдіяльності.

Література:

1. Булатов М. Просвіта / освіта // *Філософський енциклопедичний словник* / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. С. 527. 742 с.

2. Горський В. Просвітництво // *Філософський енциклопедичний словник* / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. С. 527. 742 с.

3. Наукові зошити історичного факультету Львівського університету. 2012–2013. Випуск 13–14.

4. Національний університет цивільного захисту України (коротка історія). URL: <https://nuczu.edu.ua/ukr/nutsz> (дата звернення: 12.06.2023)

5. Львівський державний університет безпеки життєдіяльності (історія навчального закладу). URL: <https://ldubgd.edu.ua/content> (дата звернення: 06.07.2023).

6. Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України (історія становлення). URL: <https://chipb.dsns.gov.ua/uk/pro-chipb> (дата звернення: 30.06.2023).

7. Богданов Є.П. Просвітницька діяльність з питань цивільної оборони в закладах освіти України (70-80-і роки XX століття) // *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка*. 2020. Вип. 11 (167). С. 172-175.

8. Горлач М. І., Кремень В. Г., Рибалко В. К. *Філософія: підруч.* Харків 2000.

9. Розвадовська Т. Просвітницька робота соціального педагога як важлива фахова складова // *Наукові записки УКУ*. 2017. Ч. 9: Педагогіка. Психологія. Вип. 2. С. 161-168.

10. Кодекс цивільного захисту України: Закон України від 2 жовтня 2012 року № 5403-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17> (дата звернення: 27.07.2023).

References:

1. Bulatov M. (2002). *Prosbita/osvita [Enlightenment / education]. Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk – Philosophic Encyclopaedic Dictionary*. V.I. Shynkaruk (Chairman of the edit.board) and others. Kyiv: Institute of Philosophy named after Hryhorij Skovoroda of the NAS of Ukraine: Abrys. P. 527. 742 p.

2. Horskyi V. (2002). *Prosbitnytstvo [Enlightenment] / Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk – Philosophic Encyclopaedic Dictionary*. V.I. Shynkaruk (Chairman of the edit.board) and others. Kyiv: Institute of Philosophy named after Hryhorij Skovoroda of the NAS of Ukraine: Abrys. P. 527. 742 p.

3. *Naukovi zoshyty istorychnoho fakultetu Lvivskoho universytetu [Scientific notebooks of the Faculty of History of Lviv University]*. 2012–2013. Issue 13–14.

4. *Natsionalnyi universytet tsyvilnoho zakhystu Ukrainy (korotka istoriia) [National University of Civil Defence of Ukraine (brief history)]*. URL: <https://nuczu.edu.ua/ukr/nutsz> (date of access: 12 June 2023).

5. *Lvivskyi derzhavnyi universytet bezpeky zhyttiedialnosti (istoriia navchalnoho zakladu) [Lviv State University of Life Safety (History of Educational Institution)]*. URL: <https://ldubgd.edu.ua/content> (date of access: 06 July 2023).

6. *Cherkaskyi instytut pozhezhnoi bezpeky imeni Heroiv Chornobylia Natsionalnoho universytetu tsyvilnoho zakhystu Ukrainy (istoriia stanovlennia) [Cherkasy Institute of Fire Safety named after Chornobyl Heroes of National University of Civil Defence of Ukraine (history of formation)]*. URL: <https://chipb.dsns.gov.ua/uk/pro-chipb> (date of access: 30 June 2023).

7. Bohdanov Ie.P. (2020). *Prosbitnytska diialnist z pytan tsyvilnoi oborony v zakladyakh osvity Ukrainy (70-80-i roky KhKh stolittia) [Educational Activities on Civil Protection in Educational Institutions of Ukraine (70s-80s of the Twentieth Century)]*. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Chernihivskiy kolehium» imeni T.H. Shevchenka – Visnyk of T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»*. Issue 11 (167). P. 172-175.

8. Horlach M. I., Kremen V. H., Rybalko V. K. (2000). *Filosofiiia: pidruchnyk* [Philosophy: Textbook]. Kharkiv.

9. Rozvadovska T. (2017). *Prosvitnytska robota sotsialnoho pedahoha yak vazhlyva fakhova skladova* [Educational Work of a Social Educator as an Important Professional Component] // *Naukovi zapysky UKU – The Scientific Papers of UKU*. Chapter 9: Pedagogics. Psychology, Issue 2. P. 161-168.

10. *Kodeks tsyvilnoho zakhystu Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 2 zhovtnia 2012 roku* [Code of Civil Protection of Ukraine: Law of Ukraine as of 2 October 2012]. №5403-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17> (date of access: 27 July 2023).